

مبانی نظامها و خدمات اطلاعات

دکتر عباس حرّی

پاولین آرتون. مبانی نظامها و خدمات اطلاعاتی. ویراسته عباس حرّی. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی، ۱۳۷۳.

برخی دوستان اخیراً می‌پرسیدند که یادداشت کوتاه مربوط به "انفورمولوژی" (فصلنامه کتاب، پاییز ۷۲) به چه دلیل تهیه شده است. شاید اشاره به پاسخی که به آن دوستان داده شد در اینجا بی‌مناسبت نباشد. درج آن یادداشت به عنوان سرآغاز طرح بحثی بود که خود بسیار گسترده است و مجال کافی می‌طلبد تا مفصّلتر عرضه شود. اما انگیزه آن این بود که احساس می‌شد بحث اطلاع‌رسانی و رابطه آن با کتابداری و مباحثی از این نوع تبدیل به جدلی پنهانی بر سر "عنب" و "انگور" شده است و جا دارد که در نمایه جدل باز شناخته شود و وحدت مفهوم جایگزین کثرت الفاظ گردد.

گویا درک درست از چارچوب اطلاع‌رسانی امری سهل و ممتنع می‌نماید. از آن رو که همگان بر وجود جریان‌هایی که اطلاعات را از مبدأ به مقصد منتقل می‌کند اذعان دارند "سهل" است. لیکن باور جدی نسبت به تنوع محملها به عنوان گونه‌گونی مجراهای جریان واحد اطلاع‌رسانی به نظر "ممتنع" می‌رسد. این تعارض را هم در نگرشهای کتابداران متقدّم، و هم در نگرش اطلاع‌رسانان متأخر می‌توان به خوبی باز یافت.

برخی کتابداران متقدّم به دلیل توجه انحصاری به کتاب به معنای اخص کلمه به نوعی "کتاب‌زدگی" گرفتار آمده‌اند. این نقطه نظر را هم بر سازماندهی مواد و منابع گوناگون تحمیل می‌کنند و هم بر روند ارائه خدمات. ای‌تان در مقابل نوآوریهای مربوط به سازماندهی مواد، استفاده از تکنولوژیهای نوین، و برقراری پیوندهای جدید با حوزه‌ها و رشته‌های مؤثر و دخیل دیگر، به گونه‌ای آشکار یا پنهان و مستقیم یا غیرمستقیم، مقاومت می‌ورزند. شاید ذهن‌گرفتار

هراسی مبهم و قلباً نگران منزلت حرفه و تخصص خود باشند. این دل‌نگرانی بی‌تردید تجلی علقه عمیق آنان نسبت به حرفه و طبعاً قابل تحسین است، اما چگونگی واکنش برخاسته از آن علقه‌ها نسبت به نوآوریها مقوله دیگری است.

اطلاع‌رسانان متأخر، که بعضاً متعلق به سایر رشته‌ها و تخصص‌ها هستند، کتاب و کتابخانه و کتابداری و مشتقات و متعلقاتی از این نوع را مفاهیمی از رونق افتاده و دلمشغولی فرتوتان ذهنی و وازدگان جریان سریع علم و تکنولوژی می‌پندارند. این گروه درونمایه عمیق اطلاع‌رسانی را در ظواهر نوآوریهای تکنولوژی جست‌وجو می‌کنند و "نو به نو" شدن سریع این ابزارها مجالی برای آنان برجای نمی‌گذارد تا با آرامش بیشتر به "حقیقت‌ابزاری" ابزارها و جایگاه مناسب آنها در فرایند اطلاع‌رسانی بیندیشند.

حضور این دو نقطه‌نظر، در واقع، برخورد نگرش دو نسل است که در کلیه حوزه‌ها و حرکت‌های علمی و فنی می‌توان سراغ گرفت و رمز رشد علوم و فنون در اصطکاک همین نقطه‌نظرهاست. زیرا نسل پیشین ناگزیر است برخی مواضع جزئی و محافظه‌کارانه خود را تعدیل کند تا همپایی‌اش با حرکت‌های اجتماعی، اقتصادی، و فنی حفظ شود؛ و نسل نو ناگزیر است از بعضی مواضع انقلابی خود عدول کند و برخی ارزشهای اجتماعی، اقتصادی، و فنی موجود جامعه را حرمت بگذارد تا حیاتش تضمین گردد. آنچه از این گذشته‌ها و پذیرشها حاصل می‌شود، "پیشرفت بدون گسستن از گذشته" است. چنین حرکتی طبیعی‌ترین حرکت نظام‌های اجتماعی و ماندگارترین آنهاست، زیرا در این حرکت نه گذشته نفی می‌شود و نه آینده مورد غفلت قرار می‌گیرد.

از سوی دیگر، مقاومت در هر دو جبهه جدی است. وابستگان به هر دو جناح در مقابل یکدیگر صف‌آرایی و قویاً از مواضع خود دفاع می‌کنند، و ذهن خود را بر ورود مبادی کهن یا نویافته‌ها می‌بندند. پس این "تعدیل" یا "عدول" که برای حیات هر دو جناح و استمرار حرکت‌های اجتناب‌ناپذیر اجتماعی ضروری است چگونه صورت می‌گیرد؟

درواقع، در هر دوره تاریخی و در هر مرحله از رشد اجتماعی، عناصری هستند که سخن هر دو جناح را عمیقاً درک می‌کنند و ضرورت حضور نسبی آن دو را اجتناب‌ناپذیر می‌دانند و می‌کوشند که با استفاده از وجوه مشترک نقطه‌نظرهای آنان، نوعی آشتی، پیوند، یا همجواری پدید آورند. این عناصر "میانجی"های حوزه‌های معرفت، رابط میان نسله‌ها، و در واقع حلقه‌های مؤثر در حفظ زنجیره تاریخی هر حوزه هستند.

پاولین آتوتون، نویسنده خوش‌فکر رشته‌ما، از جمله این میانجی‌هاست. وی در اثر ماندنی‌اش، مبانی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی، به گونه‌ای ظریف میان دو جریان به ظاهر متفاوت

ولی ماهیتاً واحد تلفیقی استادانه پدید آورده به گونه‌ای که هر دو جناح را خوش می‌آید، و این از نکات مثبت اثر حاضر است. این اثر گرچه سالها قبل تدوین شده، هنوز هم به عنوان منبع پایه ارزش و اهمیت خود را حفظ کرده است. بدیهی است در سالهایی که این متن تهیه می‌شده، بسیاری از نوآوریهای امروز - خصوصاً در زمینه تکنولوژی اطلاعات - هنوز پدید نیامده بوده است، اما از آنجایی که تکیه متن بر مبانی و پایه‌های مباحث این رشته است، لطمه چندانی ندیده و اعتبار خود را حفظ کرده است.

آنچه در متن حاضر گرد آمده عمدتاً، طی سالهای مختلف، توسط همکاران این رشته ترجمه شده و هر فصل به عنوان جزوای جداگانه منتشر گردیده است. تنها ترجمه یکی دو فصل را برای نخستین بار در متن حاضر می‌توان یافت. طبیعی است که به اعتبار خط و ربط هر یک از مترجمان از یک سو و هدف اولیه‌ای که در نشر جزوه‌های مستقل دنبال می‌شده از سوی دیگر، زبان و بیان فصول از یکدستی برخوردار نباشد. در متن حاضر نیز تلاش شده است همان سبک و سیاق برای کار هر یک از مترجمان حفظ شود. اما تغییراتی که بعضاً روی داده بیشتر ناظر بر حفظ روابط مفهومی میان فصول و یکسان‌سازی اصطلاحات رابط میان مباحث بوده است.

اشارات اندکی در متن می‌توان یافت که بعضاً امروز موضوعیت خود را از دست داده‌اند. و نیز به طور طبیعی مآخذی که در پایان هر فصل ذکر شده و در زمان تدوین متون جدید بوده‌اند امروز کهنه به نظر می‌رسند. به منظور حفظ کلیه ویژگیهای اثر، هیچ گونه دخل و تصرفی در این گونه موارد صورت نگرفته است، اما انتظار می‌رود که در مطالعه با تدریس این متن، منابع جدید مربوط به هر یک از فصول برای آگاهی بیشتر نسبت به نویافته‌های مباحث آن فصل به علاقه‌مندان و دانش‌پژوهان توصیه شود.

به هر حال، کتاب مبانی نظامها و خدمات اطلاعاتی به عنوان متن پایه برای دروس اصلی مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی بسیار مفید تواند بود. ■